

УДК 172.15:323.13:329.17 (477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.41>

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ФРОНТ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, ОЦІНКА

Богдан Максимець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Відокремлений структурний підрозділ «Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 57, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті висвітлюються інституційні особливості, політико-ідеологічні засади Українського національного фронту. УНФ – нелегальна націоналістична громадсько-політична організація. Вона представляла опозиційний антирежимний дисидентський рух в радянській Україні упродовж 1964–1967 рр. УНФ мав постійне періодичне видання – самвидавний часопис «Воля і Батьківщина». Розповсюджував різні антирадянські документи, зокрема літературу Організації українських націоналістів та матеріали самвидаву. Прагнув перетворитися на широке народне об'єднання і домогтися створення української самостійної держави в етнографічних межах проживання українського народу. Вона мала бути демократичною, правовою, соціальною республікою з народним соціалізмом, побудованим на принципах самостійності, народовладдя, процвітання, соціальної справедливості і свободи. Перебував на політико-ідеологічних засадах гуманного націоналізму, тобто справедливого націоналізму визволених народів або тих, що борються за визволення, протилежного шовінізмові. В основу програми УНФ були покладені демократичні принципи свободи і рівності, вона охоплювала всі сфери суспільного життя. Програма організації передбачала мирні методи боротьби за незалежність України, не виключаючи застосування зброї. Фронт вважав себе ідейним спадкоємцем Третього надзвичайного великого збору ОУН 1943 р.

УНФ звертав увагу тогочасного керівництва УРСР на те, що Україна формально вважається суверенною союзною республікою в СРСР, а фактично зведена до становища колонії, яку жорстоко визискують та русифікують. Фронт вимагав у керівництва республіки зажадати від Москви припинення політики русифікації, денаціоналізації й економічного визиску та повернутися до політики українізації, що проводилась в Україні до сталінського терору. Інакше його бездіяльність буде розцінена як зрада інтересів української нації.

Ключові слова: Український національний фронт, націоналістична організація, дисидентський рух, гуманний націоналізм, самостійна держава, «Воля і Батьківщина», самвидав.

Постановка проблеми. Український національний фронт (УНФ) – нелегальна самостійницька дисидентська громадсько-політична організація, яка діяла на теренах УРСР у 1964–1967 рр. Число її членів, подане в науковій літературі, коливається від 65-ти до 150-ти осіб. УНФ фактично першим з утворень українського антирежимного руху спротиву другої половини ХХ ст. виробив програму, в основу якої були покладені не принципи марксизму-ленізму чи засади інтегрального націоналізму, а демократичні принципи свободи й рівності. Також вона була спробою охопити всі сфери суспільного життя. Тому ця розвідка є на часі.

Джерельну базу дослідження склали матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України (м. Івано-Франківськ) – кримінальна справа слідчого відділу Управління Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР у Івано-Франківській області по звинуваченню Квецка Д. М., Красівського З. М., Дяка М. Д., Лесіва Я. В.

і Кулинина В. І., 21 березня 1967 р. – 20 грудня 1967 р. Також ми спирались на опубліковані документи, спогади та свідчення, інтерв'ю, видання та публікації періодики, електронні публікації. При написанні статті були використані наукові та науково-популярні праці таких авторів, як О. Бажан, І. Гель, М. Дубас, Ю. Зайцев, Б. Захаров, Є. Захаров, Л. Кобута, С. Кобута, С. Липовецький, В. Овсієнко, О. Пересунчак, А. Русначенко, а також енциклопедичні видання і довідкові публікації. Аналіз публікацій засвідчує необхідність різноаспектного та всестороннього дослідження Українського національного фронту, зокрема його інституційних основ та політико-ідеологічних принципів.

Метою цієї статті є розкрити інституційні особливості, політико-ідеологічні засади Українського національного фронту, подати оцінку його діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український національний фронт (УНФ) – підпільна націоналістична організація, що діяла в Івано-Франківській, Львівській, Кіровоградській, частково інших областях УРСР упродовж 1964–1967 рр. Вона представляла національно-орієнтований напрям дисидентського руху. Також була в опозиції до радянської влади, тобто була антирежимною організацією. Ініціаторами створення УНФ виступили вчитель-історик Дмитро Квецько (1935–2010) та вчитель-філолог, поет Зеновій Красівський (1930–1991). В основну «п'ятірку» членів УНФ, окрім Д. Квецька, З. Красівського, входили ще працівник правоохоронних органів Михайло Дяк (1935–1976), токар Василь Кулинин (р. н. 1943), учитель фізичної культури, поет, пізніше священник Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Ярослав Лесів (1945–1991 рр.) [1–5; 6, арк. 6]. Усі вони були уродженцями тодішнього Долинського району Івано-Франківської області відповідно сіл Слобода Болехівська, Витвиця, Кальна, Лужки та Липа [1–5; 6, арк. 6]. Також можна виділити Львівську та Гайворонську філії організації [7, с. 118]. Так, Гайворонська група була створена в Кіровоградській області [8, с. 521]. Вона налічувала 18 симпатиків УНФ з Центральної України, об'єднаних своєрідним словесним паролем організації «Воля – Батьківщина» [9, арк. 100–102; 10, с. 20].

На 1964 р. Д. Квецьком та З. Красівським було підготовлено ряд програмних документів – «Програмові вимоги Українського національного фронту», «Наші завдання», «Статутівні принципи», «Тактика Українського національного фронту» [11].

УНФ був першою підпільною організацією дисидентського руху, яка мала постійне періодичне видання – самвидавний часопис «Воля і Батьківщина» [12, с. 74]. Його видавцями були Д. Квецько і З. Красівський [13, арк. 115, 116]. Автором майже всіх статей журналу і документів був Д. Квецько, за винятком двох статей: «Хто вони?» і «Колонізатори та їх політика», які написав З. Красівський [14, арк. 420; 13, арк. 116]. Останній також редагував під час друкування документи, підготовлені Квецьком [14, арк. 420]. Упродовж 1964–1966 рр. було надруковано 16 чисел журналу по шість примірників кожен, а всього 96 примірників [14, арк. 116]. Це робилось переважно в бункері біля села Слобода Болехівська, який ще раніше спорудив Д. Квецько для нелегальної діяльності [14, арк. 115]. Тут було виготовлено ще 50 примірників заяв УНФ, 6 екземплярів «Тактики Українського національного фронту», кілька примірників звернення «Вищим урядовим чинникам на Україні», «Меморандуму УНФ» [15, арк. 263; 14, арк. 116].

УНФ розповсюджував різні антирадянські матеріали. Найперше, це була віднайдена Д. Квецьком і переховувана ним на схилі гори Люта біля с. Слобода Болехівська література збройного підпілля Організації українських націоналістів (ОУН), зокрема брошура «Хто такі бандерівці і за що вони борються?» (російською мовою) авторства Петра Федун-«Полтави», публіциста ОУН, прихильника її демократизації, та бюлетень «Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради» [13, арк. 111; 16, с. 195], а також матеріали

самвидаву – програмні документи, як-от інструкція «Тактика Українського національного фронту», журнал УНФ «Воля і Батьківщина» [17, с. 377].

Для прикладу, з 1966 р. Я. Лесів за завданням Д. Квечка розповсюджував отримані від нього антирадянські матеріали у Львові, Києві, Одесі, Жмеринці, Козятині, Гайвороні та інших місцях [13, арк. 172]. Найчастіше він поширював антирежимну літературу на вокзалах та в потягах [15, арк. 269]. Так, в десятих числах січня 1966 р. Лесів розповсюдив 15 брошур «Кто такие бандеровцы...» і «Бюро інформації УГВР» у поїзді Львів–Одеса незадовго до прибуття на станцію Рудниця [15, арк. 270]. 20 березня 1966 р. він поширив 10–12 таких самих брошур на автовокзалі м. Одеса [15, арк. 270]. 26 липня 1966 р., прямуючи поїздом у м. Київ, Лесів розповсюдив до 15 вищезазначених брошур на станціях Жмеринка, Козятин, на перегоні станцій Боярка-Жуляни [15, арк. 270]. 11 серпня 1966 р. він поширив 10 примірників цих матеріалів на залізничному вокзалі Львова, розкидуючи і залишаючи їх у приміщеннях для військових, туалетній кімнаті і на перехідних клітках між поверхами вокзалу [13, арк. 130]. 26 листопада 1966 р. 8 примірників брошур Лесів розповсюдив у приміщеннях залізничного та автобусного вокзалів м. Гайворон Кіровоградської області [13, арк. 130]. Всього за п'ять разів він поширив понад 70 екземплярів оунівських брошур та інших документів [15, арк. 270].

Як вже зазначалось, 26 липня 1966 р. Я. Лесів потягом прибув до Києва, де кинув три конверти у скриньку на головпошті на адресу першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста, голови Ради Міністрів УРСР Володимира Щербицького та голови Президії Верховної Ради УРСР Дем'яна Коротченка зі зверненням Центрального проводу УНФ «Вищим урядовим чинникам на Україні» [18, с. 41]. Документ підготували Д. Квечко і З. Красівський [18, с. 40]. Звернення було протестом проти російщення (русифікації), особливо в містах [19, с. 158]. У ньому, зокрема, був заклик «до вищих урядових чинників» боронити національні права українського народу, оскільки Україна формально вважається суверенною союзною республікою, а фактично зведена до становища колонії, яку жорстоко визискують та русифікують. Тому необхідно зажадати від Москви припинення політики русифікації, денационалізації й економічного визиску та повернутися до політики українізації, що проводилась в Україні до сталінського терору, а ще домагатися припинення переслідування колонізаторами українців за їх патріотизм. Інакше бездіяльність керівництва республіки буде розцінена як зрада інтересів української нації [20, арк. 217].

27 липня 1966 р. лист був зареєстрований Особливим сектором ЦК КПУ, а 1 серпня П. Шелест наклав на нього резолюцію, адресовану голові КДБ при Раді Міністрів УРСР Віталію Нікітченкові. 5 серпня лист-звернення зареєструвало Друге управління КДБ [20, арк. 217].

В основу програми УНФ були покладені демократичні принципи свободи і рівності, вона охоплювала всі сфери суспільного життя [12, с. 74]. Фронт вважав себе ідейним спадкоємцем ОУН, особливо – її Третього надзвичайного великого збору 1943 р. [7, с. 122]. УНФ перебував на політико-ідеологічних засадах українського націоналізму, який засновники організації характеризували як гуманний. Ним виступає націоналізм визволених народів або тих, що борються за визволення, який є справедливим, прямою протилежністю звироднілого шовіністичного націоналізму, що перероджується в імперіалізм [18, с. 97]. Головною метою УНФ було «створення Української Самостійної Держави в її етнографічних межах, включаючи землі, загарбані колонізаторами» [20, арк. 311 зв.; 13, арк. 112, 114]. Програма організації передбачала мирні методи боротьби за незалежність України, не виключаючи застосування зброї [3]. Також програмові вимоги підпільної групи передбачали заміну колоніальної радянської державної адміністрації новою національною

владою; розпуск Комуністичної партії України, Ленінського комуністичного союзу молоді України, української піонерської організації з конфіскацією і націоналізацією їх рухомого і нерухомого майна; ліквідацію колгоспно-радгоспної системи в сільському господарстві і перехід до приватного землекористування [13, арк. 112]. Програма УНФ містила ще положення про те, що майбутня українська держава повинна відповідати кращим традиціям і гаслам національно-визвольних рухів українського народу від найдавніших до найновіших часів, в якій людині буде повернуто втрачену волю, процвітатиме національна культура, всіх стосуватиметься свобода слова, друку, громадських і політичних угруповань, матимуть рівні права всі національності, діятиме принцип мирного і дружнього співжиття із сусідами [20, арк. 112]. Українська держава має бути демократичною, соціальною, правовою республікою з народним соціалізмом, побудованим на принципах самостійності, народовладдя, процвітання, соціальної справедливості і свободи [7, с. 125].

Варто зазначити, що чимало програмових положень УНФ перегукуються з демократичними ідеями рішень III Надзвичайного великого збору ОУН (1943 р.) та основних документів Української головної визвольної ради (УГВР) (1944 р.), ідеологів ОУН Петра Полтави (Федуна) й Осипа Горнового (Дяківа). Це переконливо доводить неперервність визвольних змагань українського народу. На підставі аналізу тогочасного ладу та геополітичної ситуації лідери УНФ зробили оригінальні і ґрунтовні висновки, вказали реалістичні шляхи боротьби за волю України, розробили підвалини будівництва демократичного суспільства [18, с. 44].

Органами Комітету державної безпеки (КДБ) чільні представники УНФ, зокрема основна його «п'ятірка», були затримані в березні 1967 р. Так, Я. Лесів був затриманий за доносом (В. Цвілюка, як вказано в матеріалах справи) [13, арк. 108]. 20 березня 1967 р. після особистого обшуку оперативним уповноваженим та обшуку помешкання в гуртожитку в смт Завалля Гайворонського району Кіровоградської області, де він проживав, у ході якого в нього знайшли брошури ОУН та УГВР [6, арк. 10–16]. Також ще в листопаді 1966 р. був донос на Лесіва завуча школи-інтернату О. Кушніра про його «антирадянські вислови й розмови» [21, с. 17]. 26 березня 1967 р. йому було пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочину, передбаченого статтею 62, частина 1 Кримінального кодексу (КК) УРСР «Антирадянська агітація і пропаганда» [6, арк. 213]. Відтак, 29 березня Лесів був заарештований. Так само було зроблено з Д. Квечком, З. Красівським, Михайлом Дяком і В. Кулининим (основна «п'ятірка» УНФ) [22, с. 90; 13, арк. 108–109]. Щоправда, серед місцевого населення на Гайворонщині розпустили погослос, що фізкультурник збирав і передавав на Захід відомості про місцевий графіткомбінат [23, с. 561].

Таким чином, Український національний фронт припинив свою діяльність в УРСР. Він посів важливе місце в історії України, розгорнувши боротьбу проти радянського авторитарного політичного режиму, утвердивши перехід від збройного до мирного етапу самостійницького руху [24, с. 26–34; 12, с. 77].

Оцінюючи роль УНФ, З. Красівський пізніше підсумовував: «... з усіх організацій, з усіх груп і поодиноких діячів ніхто не прийшов до ув'язнення з таким вантажем проробленої роботи. А на українському тлі ми відзначилися сформованою патріотичною плятформою і конкретними завданнями: створення української самостійної держави. Ми не чіплялися за якісь ідеологічні постулати, не вбирали на себе чийось партійних шорів. Ми проголошували фронт і об'єднання в ньому всіх людей доброї волі, які дозріли до того факту, що дати людині свободу, права і вільний розвиток можливо тільки через створення своєї держави. Ми подавали руки людям усяких забарвлень, різних ідеологій, ми вважали, що і з цегли, і з каменю, і з блоків, і з вапна, і з багатьох інших компонентів не тільки

можна, а й необхідно будувати наш дім, в якому мали і мають бути великі вікна, багато простору і свіже повітря...» [23, с. 554].

На погляд Василя Овсієнка, історика дисидентського руху, УНФ пропонував самостійний розвиток України у вигляді «народного соціалізму», свого роду «третьої шлях», що був дуже близький до реалій тодішньої західноєвропейської соціал-демократії. Власне представники українського опозиційного руху 1960-х рр. в СРСР найбільше дотримувалися трьох ідеологій – націонал-комунізму (Іван Дзюба), інтегрального націоналізму (Валентин Мороз) та соціал-демократії (УНФ, Д. Квецко) [25, с. 211, 212].

Натомість дослідник національно-визвольного руху в Україні Анатолій Русначенко зазначив, що в УНФ була ледве чи не найдетальніше розроблена програма націоналістичної течії українського визвольного руху в 1960–1980-х. Цілком реалістичними були розділи програми УНФ «Національні відносини» і «Політичні вимоги» – вони, вважає науковець, частково почали здійснюватися в сучасній Україні [7, с. 105–140; 25, с. 212].

Висновки. Таким чином, Український національний фронт – підпільна самостійницька громадсько-політична організація, яка представляла опозиційний антирежимний дисидентський рух в радянській Україні упродовж 1964–1967 рр. В основну п'ятірку УНФ входили Д. Квецко, З. Красівський, М. Дяк, Я. Лесів, В. Кулинин. УНФ був першою нелегальною організацією дисидентського руху в УРСР, яка мала постійне періодичне видання – самвидавний часопис «Воля і Батьківщина». Прагнув перетворитися на широке народне об'єднання і домогтися створення української самостійної держави в етнографічних межах проживання українського народу, яка мала бути демократичною, правовою, соціальною республікою з народним соціалізмом. У цілому УНФ перебував на політико-ідеологічних засадах гуманного націоналізму, тобто справедливого націоналізму визволення народів або тих, що борються за визволення, протилежного шовінізмові.

Список використаної літератури

1. Русначенко А. Квецко Дмитро Миколайович. URL: <https://museum.khpg.org/1113914101> (дата звернення: 14.01.2025).
2. Рапп І. Переклав В. Овсієнко. Красівський Зіновій Михайлович. URL: <https://museum.khpg.org/1113913735> (дата звернення: 14.01.2025).
3. Овсієнко В. Кулинин Василь Іванович. URL: <https://museum.khpg.org/1128065228> (дата звернення: 14.01.2025).
4. Овсієнко В. Дяк Михайло Дмитрович. URL: <https://museum.khpg.org/1128023459> (дата звернення: 14.01.2025).
5. Карасик С. Переклав В. Овсієнко. Лесів Ярослав Васильович. URL: <https://museum.khpg.org/1113914508> (дата звернення: 14.01.2025).
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Івано-Франківськ (далі: ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ). Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 9. 262 арк.
7. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 720 с.
8. Лесів. Сніг без ґрат. Поезія. Епістолярій. Публіцистика. Спогади. Документи / упоряд. Оріся Сокульська. Київ : Смолоскип, 2014. 784 с.
9. ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 12. 241 арк.
10. Пересунчак О. Дорогою болю Ярослава Лесіва. *День*. 2009. 14 серп. (№ 142). С. 20.
11. Бажан О. Г. Український національний фронт, підпільна націоналістична організація. *Енциклопедія історії України: Україна–Українці*. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2019.

- 842 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_nat_front (останній перегляд: 16.01.2025).
12. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків : Фоліо, 2003. 143 с.
 13. ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 14. 179 арк.
 14. ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 3. 437 арк.
 15. ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 15. 333 арк.
 16. Русначенко А. Від імперії до України: зб. статей, Київ : Українська видавнича спілка, 2009. 366 с.
 17. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР : у 2 т. Т. 1. Україна. Частина 1. / уклад. Є. Захаров, В. Овсієнко. Харків : Права людини, 2006. 516 с.
 18. Український Національний Фронт: дослідження, документи, матеріали / упоряд. М. В. Дубас, Ю. Д. Зайцев. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 680 с.
 19. Гель І. А. Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття / ред. та упор. І. В. Єзерська; Центр досліджень визвольного руху. Львів : ТзОВ «Часопис», 2013. 392 с.
 20. ГДА СБУ, м. Івано-Франківськ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 7536 П. Т. 10. 350 арк.
 21. Кобута Л., Кобута С., Громадсько-політична діяльність українського дисидента Ярослава Лесіва. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2019. Вип. 13. с. 15–25.
 22. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод : у 4 т. 2-ге вид., випр. та допов. Т. 1 : Особистості / уклад.: Є. Захаров, В. Овсієнко. Харків : Права людини, 2016. 207 с.
 23. Липовецький С. Бандерівці: 200 історій з ХХ століття. Львів : ЛА «Піраміда», 2018. 564 с.
 24. Зайцев Ю. Ідея і чин Українського національного фронту. *Український часопис*. 1997. № 2. С. 26–34.
 25. Овсієнко В. Світло людей: мемуари та публіцистика / вид. друге, перероблене і доповнене. Київ : ТОВ «Вид-во “Кліо”», 2018. 512 с.

THE UKRAINIAN NATIONAL FRONT: INSTITUTIONAL PECULIARITIES, POLITICAL AND IDEOLOGICAL FOUNDATIONS, ASSESSMENT

Bohdan Maksymets

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Separate structural subdivision «Ivano-Frankivsk professional college
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article highlights the institutional features, political and ideological foundations of the Ukrainian National Front. The UNF was an illegal nationalist socio-political organisation. It represented the opposition anti-regime dissident movement in Soviet Ukraine in 1964-1967. The UNF had a permanent periodical, the self-published magazine «Will and Fatherland». It distributed various anti-Soviet documents, including literature by the Organisation of Ukrainian Nationalists and self-published materials. It sought to transform into a broad national association and achieve the creation of a Ukrainian independent state within the ethnographic boundaries of the Ukrainian people. It was to be a democratic, legal, social republic with people's socialism, built on the principles of independence, It was based on the political and ideological

principles of humane nationalism, i.e. the just nationalism of liberated peoples or those fighting for liberation, opposed to chauvinism. The UNF programme was based on the democratic principles of freedom and equality, and covered all spheres of public life. The organisation's programme envisaged peaceful methods of struggle for Ukraine's independence, including the use of weapons. The Front considered itself the ideological successor of the Third Extraordinary Great Meeting of the OUN in 1943.

The UNF drew the attention of the leadership of the Ukrainian SSR to the fact that Ukraine was formally considered a sovereign union republic in the USSR, but was in fact reduced to the status of a colony, which was being brutally exploited and Russified. The Front demanded that the leadership of the republic demand that Moscow stop its policy of Russification, denationalisation and economic exploitation and return to the policy of Ukrainisation that had been implemented in Ukraine before Stalin's terror. Otherwise, his inaction would be seen as a betrayal of the interests of the Ukrainian nation.

Key words: Ukrainian National Front, nationalist organisation, dissident movement, humane nationalism, independent state, «Will and Fatherland», samizdat.